

zijnde personeel en . . . het personeel in dienst bij spoor- en tramwegen.' In feite dienden evenwel veel bredere groepen uit de bevolking zich aan de 'Aanwijzingen' te houden. Voorlichting werd over dit alles niet gegeven, niet aan de direct-, evenmin aan de indirect betrokkenen: de regering wenste de burgerij niet te verontrusten en Duitsland niet te prikkelen. Het gevolg was dat de inhoud van de 'Aanwijzingen' (ze zijn tijdens de meidagen van '40 hier en daar wèl gebruikt) grotendeels een dode letter bleef.

Werd Winkelmans strijdvaardig beleid door de 'Aanwijzingen' bepaald?

Hij heeft nimmer aan het stuk gerefereerd maar wij nemen aan dat het hem bekend was. Eigenlijk had *hij* het niet nodig om zijn houding te bepalen. Dat deed hij in de eerste plaats op grond van zijn eigen opvattingen: de capitulatie, zo zag hij het, maakte geenszins het feit ongedaan dat het Koninkrijk der Nederlanden in oorlog was met Duitsland. Winkelman verbond daar belangrijke conclusies aan. Hij begon (27 mei '40) met 'het vervaardigen en repareren van oorlogsmaterieel' te verbieden; onder 'oorlogsmaterieel' verstond hij daarbij wapens, munitie en oorlogsvoertuigen 'benevens alle voorwerpen welke uitsluitend kunnen dienen voor krijgsverrichtingen.'¹ Wel werd door het begrip 'uitsluitend' de zo krachtig gesloten deur weer op een kier gezet (de vervaardiging immers van voorwerpen die niet uitsluitend voor krijgsverrichtingen konden dienen, werd toegestaan), maar zo lang er van Winkelman richtlijnen zouden uitgaan, was er geen reden om aan te nemen dat de deur verder geopend zou worden.

Heeft Winkelmans verbod van militaire productie effect gehad? Nauwelijks. De dag waarop hij het uitvaardigde (zulks in de vorm van brieven die slechts tot weinigen doordrongen), waren al verscheidene bedrijven, uit de metaalsector Wilton-Fijenoord en de werf 'Gusto' als eerste, met militaire productie voor de Duitsers bezig. Er was toen wel bij vele andere bedrijven nog sprake van aarzeling, zelfs van verzet, maar de eerste tegenwoordiger van het *Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt* in ons land, *Oberstleutnant Freiherr von Schrötter*, wist dat verzet te breken met het dreigement dat directeurs van ondernemingen die Duitse militaire orders weigerden, door Duitse *Kommissare* vervangen zouden worden, 'nog afgezien van de persoonlijke gevolgen voor de industriëlen zelf.'² Voor dat dreigement zwichtte de Vereniging van Metaalindustriëlen, het protest van Snouck Hurgronje, voorzitter van het college van secretarissen-generaal, en van Hirschfeld, die beiden op de 'Aanwijzingen' wezen ('een

¹ Brief, 27 mei 1940, van H. G. Winkelman aan de secr. gen. van defensie (*Enq.*, dl. II a, p. 145-46). ² PRA-Utrecht: Résumé van onderzoek inzake Werkspoor (1948), p. 6 (Doc II-905, a-1).